

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Závěrečná zpráva

Mapování vzdělávacích potřeb pedagogických pracovníků v zařízeních pro výkon ÚV, OV v prevenci rizikového chování

2010

1

ESF projekt Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni,

CZ.1.07/1.3.00/08.2005

Závěrečná zpráva z Mapování vzdělávacích potřeb pedagogických pracovníků v zařízeních pro výkon ÚV, OV v prevenci rizikového chování

Dané šetření bylo provedeno v rámci ESF projektu Tvorba systému modulárního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů pro pedagogické a poradenské pracovníky škol a školských zařízení na celostátní úrovni (dále jen VYNSPI). Jednou z klíčových aktivit tohoto projektu je tvorba a realizace modulárního systému vzdělávání pedagogických pracovníků v ÚV, OV v prevenci rizikového chování a jeho pilotní ověření. Výstupy z Mapování vzdělávacích potřeb tvoří součást podkladů pro tvorbu návrhů vzdělávacího systému a jeho realizaci (pilotáž). Hlavním záměrem bylo zjistit priority zájmu o vzdělávací témata v prevenci rizikového chování a aktuální provzdělanost respondentů (z hlediska úrovně vzdělání a absolvování kurzů, sebezkušenostních výcviků).

Cíle výzkumu

Pozornost našeho šetření byla zacílena na tři tematické oblasti: 1) *oblast aktuálně dosaženého profesního rozvoje* (dosažené vzdělání, délka pedagogické a etopedické praxe, absolvované DVPP a dlouhodobé sebezkušenostní výcviky), 2) *oblast priorit zájmu ve vzdělávání v prevenci rizikového chování* (zájem o vzdělávací témata a vzdělávací formy) a 3) *povědomí o formálních náležitostech realizace primární prevence v zařízení* (minimální preventivní programy, přítomnost školního metodika prevence apod.).

2

Prioritním cílem šetření bylo identifikovat, o jaká vzdělávací témata v oblasti prevence projevují pedagogičtí pracovníci v zařízeních pro výkon ÚV, OV zájem, a to napříč pracovními pozicemi i typy zařízení. Ostatní zjišťované oblasti vnímáme jako dílčí.

Metodologie výzkumu

Mapování vzdělávacích potřeb bylo realizováno s využitím kvantitativních i kvalitativních metod získávání dat. Jako nástroj kvantitativní analýzy dat byl využit statistický program SPSS, jenž obsahuje všechny základní analytické metody jednorozměrné i vícerozměrné statistiky. Pro kvalitativní vyhodnocení byla využita kritická obsahová analýza dat a obsahová analýza dokumentů.

Samotné šetření probíhalo ve čtyřech fázích. V první fázi byl vytvořen nástroj mapování – dotazník. Druhá fáze spočívala ve sběru a přepisu dat (tvorba matice) a jejich strukturu pro kvalitativní analýzu. Ve třetí fázi proběhla kvantitativní a kvalitativní analýza dat. Úkolem závěrečné čtvrté fáze byla interpretace výsledků a formulace závěrů vyplývajících z výsledků analýz. Jednotlivé fáze blíže popisujeme dále v textu.

Při tvorbě dotazníku (zejm. při definování vzdělávacích témat) jsme vycházeli z dostupných vzdělávacích analýz (Analýza SVP, Monitoring institucionální výchovy), komparovaných s praktickými zkušenostmi odborníků z praxe. Dotazník bylo možné vyplnit buď

v elektronické, nebo tištěné podobě. **Sběr dat** proběhl v rozmezí jednoho měsíce (od 30. 4. 2010 – 31. 5. 2010). Pro mapování vzdělávacích potřeb byla primárně oslovena zařízení institucionální výchovy a preventivně výchovné péče v krajích zahrnutých do působnosti ESF projektu VYNSPI (tj. dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy). Jednalo se o kraje: Středočeský, Jihočeský, Jihomoravský, Zlínský, Olomoucký. Dotazník byl do těchto zařízení zaslán elektronickou formou spolu s průvodním dopisem. Zároveň byli o spolupráci požádáni vedoucí pracovníci diagnostických ústavů v daných krajích, aby předávali informace zařízením ve své spádové působnosti (s ohledem na zapojené kraje). Zajištěním vícezdrojového informování jsme usilovali o zvýšení návratnosti dotazníků. Spolu s dotazníkem byla do zařízení také zaslána informace o realizaci projektu VYNSPI a jeho vzdělávací nabídka pro rok 2010. Pracovníkům zařízení byla nabídnuta možnost kontaktovat pracovníky VYNSPI v IPPP ČR v případě potřeby vysvětlujících či upřesňujících informací. V další fázi jsme se soustředili na **kvantifikaci dat**. Kódovaná data jednotlivých kategorií byla zanášena do datové matice programu MS Excel a takto organizovaná data byla následně přenesena do statistického programu SPSS, jehož prostřednictvím byla kvantitativně analyzována. Kvantitativní analýza probíhala především *deskriptivně* (tabulky četností a kumulativních četností), ale i *komparativně* (kontingenční tabulky). **Kvalitativní obsahová analýza** dat se dotýkala pouze otevřených a polootevřených otázek, případně doplňujících poznámek uvedených respondenty v dotazníku (což se týkalo zejm. otázek č. 7 – 11). Na základě výstupních analýz dat byla provedena **interpretace dat** a byly formulovány závěry.

Charakteristika výzkumného souboru

3

Celkový soubor respondentů v našem mapování tvořilo 311 pedagogických pracovníků v zařízeních náhradní výchovné péče všech typů, tj. diagnostické ústavy (DÚ), dětské domovy (DD), dětské domovy se školou (DDŠ), výchovné ústavy (VÚ), a v zařízeních preventivně výchovné péče – střediska výchovné péče (SVP). Velikost zkoumaného souboru respondentů činila 6 % z celkového počtu pedagogických pracovníků v zařízeních ÚV, OV v České republice, kde, podle statistických údajů ÚIV pro školní rok 2009/10¹, je v těchto zařízeních celkem 5077 pedagogických pracovníků.

Profesní pozice

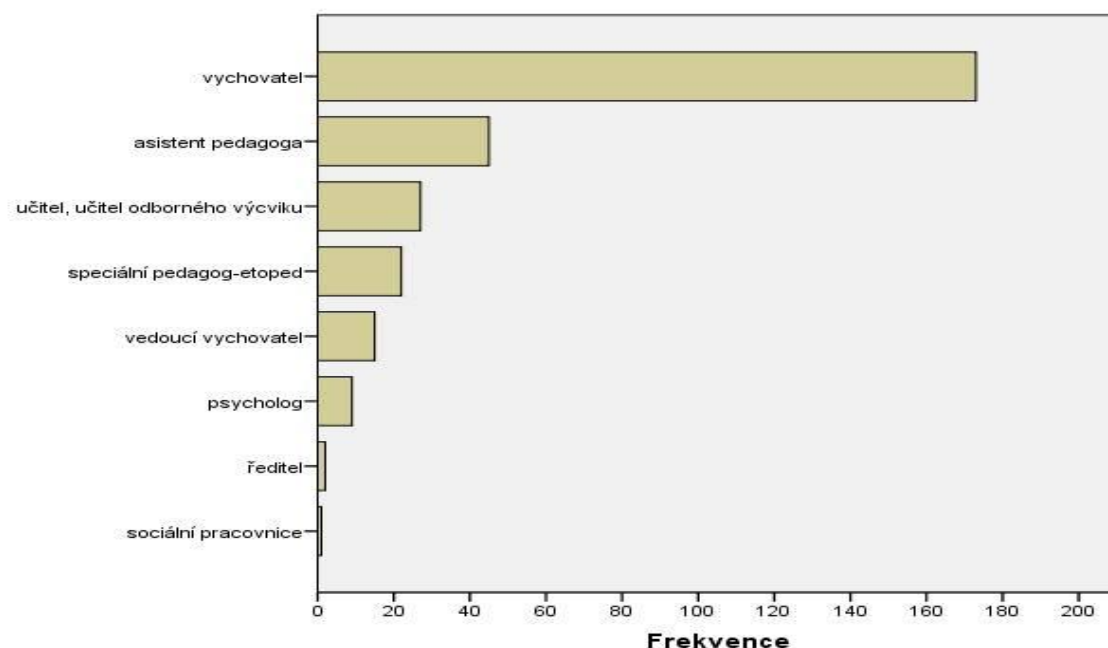
Soubor tvořili v nadpoloviční většině vychovatelé (55,8 %), druhou nejvíce zastoupenou skupinou byli asistenti pedagoga (14,5 %), nejméně zastoupenou skupinu odborných pracovníků tvořili psychologové (2,9 %). O něco početnější zastoupení vykazovali speciální pedagogové - etopedi (7,1 %) a učitelé nebo učitelé odborného výcviku (8,7 %). Do celkového souboru byla také zahrnuta 1 sociální pracovníce (0,3 %), která má v daném zařízení status pedagogického pracovníka (na základě výjimky MŠMT) a 2 ředitelé (0,6 %). 5,2 % respondentů uvedlo, že vykonává více pracovních pozic v zařízení, přičemž nejčastěji se jednalo o kombinaci pracovních pozic speciálního pedagoga – etopeda a vychovatele. V tabulce barevně znázorňujeme odborné pozice s nejnižší (žlutě) a nejvyšší (zeleně) zastoupeností v souboru.

¹ Statistické ročenky ÚIV jsou dostupné na www.uiv.cz

Tab. 1: Pracovní pozice

	Frekvence	Procenta	Procenta z platných hodnot
psycholog	9	2,9	2,9
speciální pedagog - etoped	22	7,1	7,1
učitel, učitel odborného výcviku	27	8,7	8,7
vedoucí vychovatel	15	4,8	4,8
vychovatel	173	55,6	55,8
asistent pedagoga	45	14,5	14,5
ředitel	2	0,6	0,6
více pracovních pozic	16	5,1	5,2
sociální pracovníce	1	0,3	0,3
chybějící hodnoty	1	0,3	-
Celkem	311	99,7	100,0

Graf 1: Pracovní pozice

V praxi je často poukazováno na to, že chybí provázanost mezi vzděláváním sociálních pracovníků a pedagogických pracovníků. Sociální pracovníci jsou důležitým spojovacím článkem mezi dítětem, jeho rodinou a zařízením. Společné vzdělávání s pedagogickými pracovníky by mohlo napomáhat užší kooperaci v multidisciplinárním týmu.

Při zkoumání rozložení souboru z hlediska zastoupenosti profesních pozic v jednotlivých typech zařízení jsme zjistili, že z tohoto pohledu je problematická pozice psychologa (2,9 %). Respondenti psychologové v našem souboru zcela absentovali ve výchovných ústavech. Naopak vyšší zastoupení psychologů bylo patrné v SVP (4 respondenti). Oproti profesi

psychologa byla pozice speciálního pedagoga – etopeda zastoupena ve všech typech zařízení, opět s nejvyšší četností v SVP (8 respondentů z 22) a následně v DÚ (6 respondentů). Vychovatelé tvořili nejpočetnější skupinu respondentů, se 74,7% zastoupeností v DD (127 respondentů) a naopak s nejnižší četností v SVP (6 respondentů). Učitelé a učitelé odborného výcviku byli v nejpočetnějším zastoupení z výchovných ústavů (13 respondentů). V souboru zcela absentovali učitelé a učitelé odborného výcviku z diagnostických ústavů.

Domníváme se, že obdobné rozmístění pedagogických pracovníků v našem souboru odpovídá reálnému stavu v zařízeních (komparováno s výstupy z šetření Monitoring institucionální výchovy, 2009).

Tab. 2: rozložení respondentů dle typu zařízení

	DÚ	DD	DDŠ	VÚ	SVP	Chybějící odpověď
psycholog	1	1	1	0	4	1
speciální pedagog - etoped	6	3	1	4	8	0
učitel, učitel odborného výcviku	0	6	6	13	2	0
vedoucí vychovatel	0	12	1	2	0	0
vychovatel	8	127	14	15	6	0
asistent pedagoga	2	18	10	15	0	0
jiné ²	2	9	3	1	3	1
Celkem	19	176	36	50	23	2

5

Typy zařízení a kraje

Nejpočetnější zastoupení v souboru měli respondenti z dětských domovů (57,5 %). Nejméně respondentů vypovídalo z diagnostických ústavů (6,2 %).

Tab. 3: Komparace počtu respondentů z jednotlivých typů zařízení s celkovým počtem pedagogických pracovníků v ÚV, OV v České republice

Typ zařízení	Frekvence	Procenta/ Výzkumný soubor	Počty pedagogických pracovníků v zařízeních ÚV, OV v ČR	Procentuální vyjádření frekvence vzhledem k celkovému počtu pracovníků
DD	176	57,5	2484	7
DDŠ	36	11,8	778	4,6
VÚ	50	16,3	964	5,2
DÚ	19	6,2	522	3,6
SVP	23	7,5	329	7
Chybějící hodnota	2	0,7	-	-
Celkem	311	100,0	5077	-

Pro mapování vzdělávacích potřeb byla primárně oslovena zařízení v krajích zahrnutých do působnosti ESF projektu VYNSPI. Jednalo se o kraje: Středočeský, Jihočeský, Jihomoravský,

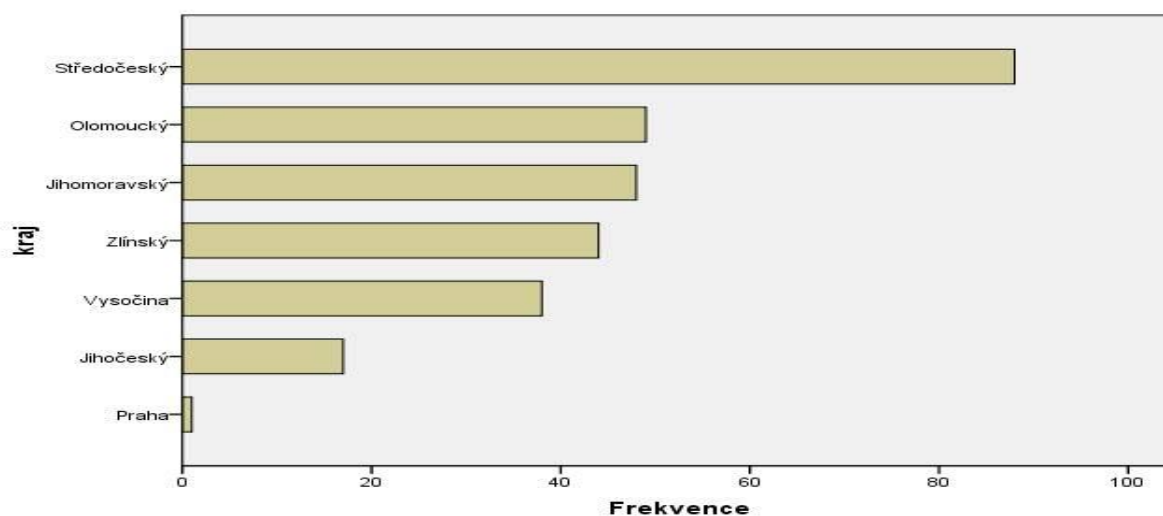
² Kategorie *jiné* zahrnuje pracovní pozici sociální pracovník, ředitel a kombinace pracovních pozic.

Zlínský, Olomoucký. Díky spádové působnosti některých DÚ do jiných krajů, byla data získána také z kraje Vysočina a Praha. Konkrétní údaje o četnosti uvádí tab. 4, údaje jsou řazeny sestupně dle četnosti výskytu.

Tab. 4: Rozložení četnosti respondentů v krajích

	Kraj	Frekvence	Procenta	Procenta z platných hodnot
	Středočeský	88	28,3	30,9
	Olomoucký	49	15,8	17,2
	Jihomoravský	48	15,4	16,8
	Zlínský	44	14,1	15,4
	Vysočina	38	12,2	13,3
	Jihočeský	17	5,5	6,0
	Praha	1	0,3	0,4
	Chybějící hodnota	26	8,4	
Celkem		311	100,0	

Graf 2: Rozložení četnosti respondentů v krajích

1. Aktuální úroveň dosaženého profesního rozvoje

Délka pedagogické a etopedické praxe respondentů

Respondenti v dotazníku uváděli dvě informace o rozsahu své pedagogické praxe. Jednak uváděli celkovou délku pedagogické praxe a z toho délku praxe v etopedickém zařízení. Údaje byly uváděny v měsících.

V tab. 5 jsou patrné minimální a maximální hodnoty pedagogické praxe respondentů, jejich aritmetický průměr a také medián těchto hodnot. Medián považujeme za vhodnější určení střední (typické) hodnoty oproti aritmetickému průměru, protože není natolik ovlivněn

extrémními hodnotami souboru a je tedy citlivější k popisu typické hodnoty. V tabulce uvádíme přepočtení mediánu a aritmetického průměru z měsíců na roky (pro jednodušší orientaci). V tabulce barevně označujeme dvě nejvyšší (zeleně) a nejnižší (žlutě) hodnoty délky absolvované pedagogické praxe.

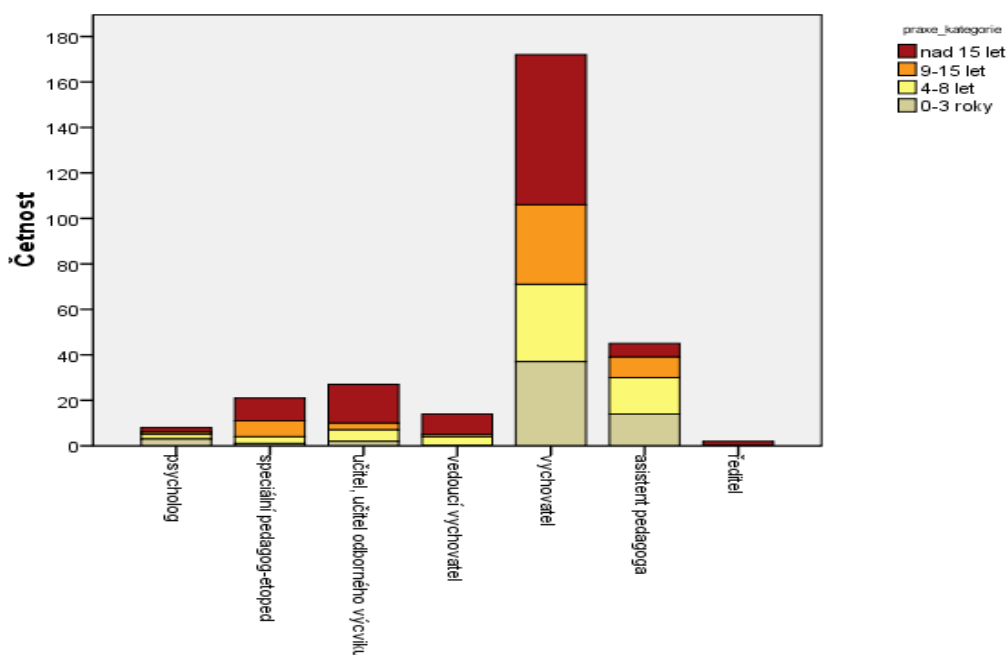
Tab. 5: Délka pedagogické praxe

	Počet respondentů	Min/ měsíce	Max/ měsíce	Median		Aritmet. průměr měsíce	Aritmet. průměr roky
				měsíce	roky		
psycholog	8	0	336	42	3,5	85,5	7,1
speciální pedagog - etoped	21	36	420	180	15	200	16,7
učitel, učitel odborného výcviku	27	7	492	252	21	225,3	18,8
vedoucí vychovatel	14	60	432	240	20	230	19,2
vychovatel	172	6	456	132	11	163,4	13,6
asistent pedagoga	45	8	456	60	5	97,9	8,2
více pracovních pozic	15	60	366	120	10	180	15
jiné ³	3	84	420	-	-	285,0	24,0
chybějící odpověď	6	-	-	-	-	-	-
Celkem	311	-	-	-	-	-	-

Dané výstupy ilustrují grafy 3a a 3b (box plot), které znázorňují délku pedagogické praxe u jednotlivých profesních pozic.

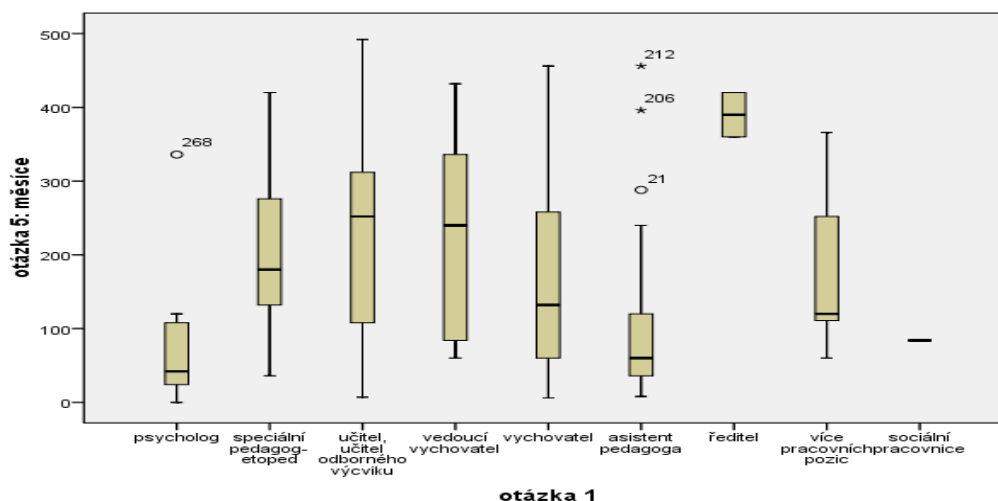
7

Graf 3a: Délka pedagogické praxe

³ Kategorie *jiné* zahrnuje pracovní pozici sociální pracovník, ředitel.

Graf 3b: Délka pedagogické praxe (box plot)

V grafu 3b (box plot, krabičkový graf) znázorňuje střední čára v boxu medián a okrajové konce úseček vyjadřují extrémní hodnoty. Vnitřek boxu soustřeďuje 50% hodnoty, okraje boxu tvoří hranici dolního a horního kvartilu. Samostatně znázorněné body představují ojedinělé hodnoty (kolečko vizualizuje odlehlá pozorování, hvězdička vzdálená pozorování).

Z uvedených údajů je patrné, že osob s nejdelší pedagogickou praxí je v poměru k celkové zastoupenosti nejvíce mezi učiteli a učiteli odborného výcviku. Naopak vysoké procento pracovníků s kratší délkou pedagogické praxe (od 0 do 8 let) je mezi asistenty pedagoga. V nejpočetnější skupině vychovatelů (177 osob) byla necelá polovina (41,8 %) vychovatelů s pedagogickou praxí delší než 15 let (v rozmezí od 15 do 38 let), 21,5 % tvořili začínající vychovatelé s praxí od 0 do 3 let.

Důvodem krátké délky pedagogické praxe u asistentů pedagoga souvisí s tím, že tato profese byla ustanovena teprve v roce 1998. Na základě usnesení vlády ČR č. 686 z 29. 10. 1998 byly poprvé vyčleněny prostředky ze státního rozpočtu k hrazení mzdových nákladů romských pedagogických asistentů, nejprve jen pro asistenty pedagoga z přípravných tříd, později pro všechny pedagogické asistenty pracující ve státních i soukromých školách a školských zařízeních.

Délka etopedické praxe je v průměru nižší u všech pracovních pozic (až o polovinu), kromě psychologů, kde zůstává střední hodnota stejná. Nejvýraznější rozdíl mezi délkou pedagogické a etopedické praxe je patrný u učitelů a učitelů odborného výcviku a u vedoucích vychovatelů.

V průměru o polovinu kratší délka etopedické praxe oproti pedagogické může souviset s potřebou pracovníků získat nejprve zkušenost s klientelou v jiném školském prostředí, než se cítí být připraveni na výkon praxe v zařízeních pro výkon ÚV, OV. Absence této diskrepance u psychologů pravděpodobně souvisí s tím, že v kvalifikačním vzdělávání jsou připraveni na práci s klienty s prožitky traumatu, poruchami chování, tj. ohroženými dětmi.

To, že největší diskrepanci mezi délkou pedagogické a etopedické praxe vykazují učitelé, učitelé odborného výcviku a vedoucí vychovatelé, považujeme za odraz náročnosti dané pozice a zvýšenou potřebu nabytí zkušeností v předchozí praxi.

Zajímavé je, že na otázku k délce etopedické praxe odpovědělo o 57 respondentů méně oproti otázce na celkovou délku pedagogické praxe, tj. 18,3 % respondentů na tuto otázku neodpovědělo.

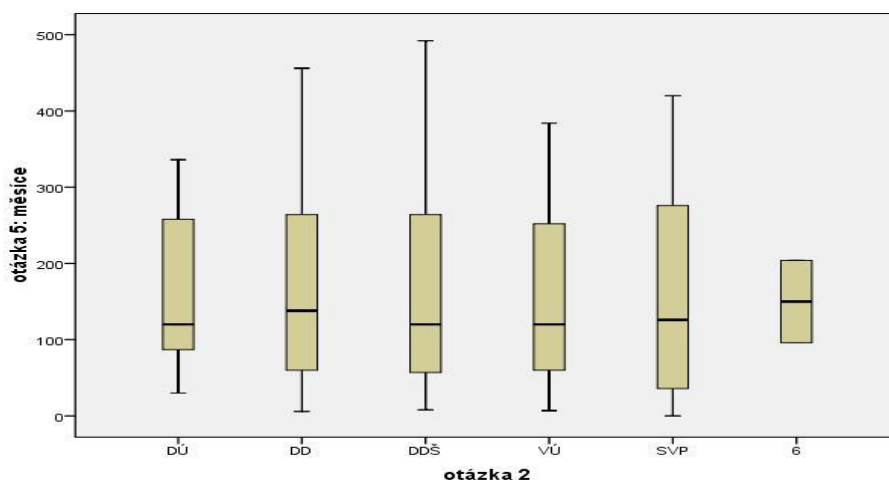
Tab. 6: Délka etopedické praxe

		Počet respondentů	Min/ měsíce	Max/ měsíce	Median	Aritmet. průměr
	psycholog	8	0	156	42	51
	speciální pedagog - etoped	21	0	312	96	111,7
	učitel, učitel odborného výcviku	23	7	336	108	150,3
	vedoucí vychovatel	12	36	372	150	176,0
	vychovatel	132	0	396	69	93,9
	asistent pedagoga	35	0	192	48	59,1
	více pracovních pozic	14	24	354	102	109,7
	jiné ⁴	3	84	360	-	186,0
	chybějící odpověď	63	-	-	-	-
Celkem		311	-	-	-	-

Co se týká rozptylu délky pedagogické praxe vzhledem k typům zařízení, pak graf 4a ukazuje, že nejvyšší délka pedagogické praxe byla zachycena u pracovníků DDS a DD, nejnižších hodnot pak nabývala u pracovníků v DÚ. Ve výčtu zařízení je uvedena číslice 6, ta zahrnuje kombinace různých zařízení, daná skupina není dále detailně analyzována.

9

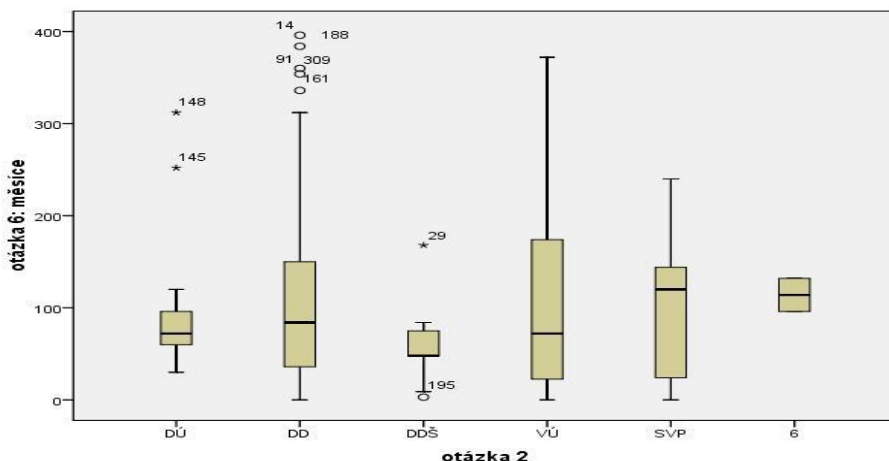
Graf 4a: Délka pedagogické praxe v jednotlivých typech zařízení

⁴ Kategorie *jiné* zahrnuje pracovní pozici sociální pracovník, ředitel.

Nejvyšší hodnoty etopedické praxe byly zachyceny ve VÚ a následně v DD. V nejnižším rozsahu pak v DDS a DÚ (graf 4b).

Graf 4b: Délka etopedické praxe v jednotlivých typech zařízení.

Je pozoruhodné, že v DDS pracovníci vykazovali nejvyšší délku pedagogické praxe, ale nejnižší rozsah praxe etopedické. Vzhledem k tomu, že v těchto zařízeních jsou umístěni právě jedinci s rizikovým chováním je daný fakt zarážející. V DÚ nabývala délka pedagogické i etopedické praxe nejnižších hodnot. Domníváme se, že toto zjištění může souviset se zvýšenou fluktuací pracovníků v tomto typu zařízení.

Diskrepance mezi pedagogickou a etopedickou praxí nemusí nutně znamenat nižší míru kvality poskytované péče, ta samozřejmě záleží na další profesní vybavenosti konkrétního pracovníka.

10

Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů

Z dotazníkového šetření vyplývá značná rozmanitost ve vzdělání pedagogických pracovníků v zařízeních institucionální výchovy. Kvalifikační požadavky vychází ze zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, v platném znění předpisu.

Ze zákona vyplývá, že **psycholog** získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu psychologie. Obdobně **speciální pedagog** v magisterském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřených na speciální pedagogiku. Tyto pozice jsou striktně vymezeny, na rozdíl od pozice vychovatele a asistenta pedagoga, kde je větší rozmanitost ve způsobu získání kvalifikace.

Vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, nebo ve školském zařízení pro preventivně výchovnou péči, získává odbornou kvalifikaci:

- vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd se zaměřením na speciální pedagogiku pro vychovatele
- nebo vzděláním stanoveným pro vychovatele (podle odstavce 1) a studiem akreditovaného *bakalářského* studijního programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na speciální pedagogiku, nebo vzděláním v programu *celoživotního vzdělávání* zaměřeném na speciální pedagogiku.

Odstavec (1) zákona č. 563/2004 Sb. uvádí tyto možnosti vychovatele pro získání odborné kvalifikace:

- a) *vysokoškolským vzděláním* získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na vychovatelství nebo sociální pedagogiku,
- b) *vysokoškolským vzděláním* podle § 7 až 12 s výjimkou § 11 (pozn. jedná se o obor *učitelství pro první až třetí stupně*),
- c) *vyšším odborným vzděláním* získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku,
- d) *vyšším odborným vzděláním* získaným ukončením jiného akreditovaného vzdělávacího programu než podle písmene c) a vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném bakalářském studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku, nebo vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na vychovatelství nebo sociální pedagogiku, nebo studiem pedagogiky,
- e) *středním vzděláním s maturitní zkouškou* získaným ukončením vzdělávacího programu střední odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu vychovatelů, nebo
- f) *středním vzděláním s maturitní zkouškou* získaným ukončením vzdělávacího programu střední školy a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na vychovatelství.

Studium pedagogiky podle § 22 odst. 1 písm. b) zákona č. 563/2004 Sb. a § 3 vyhlášky č. 317/2005 Sb.:

- 1) Studiem pedagogiky se rozumí vzdělání získané studiem v akreditovaném vzdělávacím programu v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném zařízeními dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků
- b) pro **vychovatele**, pedagoga volného času a **asistenta pedagoga** v rozsahu nejméně 80 hodin s obsahovým zaměřením na pedagogiku a psychologii.

Z uvedeného vyplývá, že vychovatel v zařízení pro výkon ÚV, OV musí mít absolvovanou speciální pedagogiku, a to buď v podobě vysokoškolského vzdělání, bakalářského či celoživotního vzdělání.

Asistent pedagoga získává odbornou kvalifikaci těmito způsoby:

- a) *vysokoškolským vzděláním* získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd,
- b) *vyšším odborným vzděláním* získaným studiem v akreditovaném vzdělávacím programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů nebo sociální pedagogiku,
- c) *středním vzděláním s maturitní zkouškou* získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání v oboru vzdělání zaměřeném na přípravu pedagogických asistentů,
- d) *středním vzděláním s výučním listem* získaným ukončením vzdělávacího programu středního vzdělávání a studiem pedagogiky, nebo
- e) *základním vzděláním a absolvováním akreditovaného vzdělávacího programu pro asistenty pedagoga* uskutečňovaného zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

U asistentů pedagoga je spektrum možné kvalifikace nejširší ze všech profesí. Asistent pedagoga může mít absolvované základní vzdělání s doplňujícím studiem pro asistenty pedagoga (v minimálním rozsahu 120 hodin, v doporučeném rozsahu 250 hodin).

Podle výstupů našeho šetření plně odpovídala odborná kvalifikace legislativním požadavkům pouze u respondentů na pozici psychologů. U speciálních pedagogů - etopedů tomu tak bylo pouze částečně - u 64 % respondentů, tj. 14 z 22 respondentů mělo ukončené magisterské vzdělání speciální pedagogiky. Zbývající respondenti pracující v pozici speciální pedagog - etoped měli ukončený jiný obor vysokoškolského vzdělání (2: sociální pedagogika, andragogika), bakalářské studium (5) nebo vyšší odborné vzdělání (1). Daná situace není vzhledem k jasně definovaným legislativním požadavkům akceptovatelná. Nelze je nahradit ani žádnou jinou formou vzdělávání, jako je například studium speciální pedagogiky v rámci celoživotního studia.

Nejméně uspokojivá situace z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání byla shledána u vychovatelů, z nichž 20,1 % mělo pouze středoškolské vzdělání, 18,9 % uvedlo vysokou školu, z toho 4,5 % bakalářské úrovně. Zbývající vychovatelé si svou kvalifikaci doplňovali formou celoživotního vzdělávání nebo studiem pedagogiky. Dané výsledky tedy zhruba u 20 % vychovatelů neodpovídají požadavkům zákona č. 563/2004 Sb.

Asistenti pedagoga měli v 62,2% zastoupení absolvováno studium pro AP, avšak u 33,3 % tomu tak nebylo. Z toho jsme zaznamenali 2 extrémní případy, kdy respondenti – asistenti pedagoga byli pouze vyučeni v nematuritním oboru a to bez doplňujícího studia pro AP. Ve 4,4 % případů byli asistenti pedagoga vysokoškolsky vzděláni.

V celkovém souboru dosahovalo 39,5 % respondentů vysokoškolského vzdělání (123 respondentů), z toho bylo 26 respondentů (8,3 %) s ukončeným bakalářským studiem. 6 respondentů vykazovalo nadstandardní kvalifikaci, mělo absolvované dva vysokoškolské obory, z čehož v 5-ti případech byla jedním z oborů speciální pedagogika. Jednalo se o respondenty v pracovních pozicích: speciální pedagog (2), vychovatel (2), psycholog (1), učitel, učitel odborného výcviku (1). Častým způsobem rozšiřování kvalifikace bylo absolvování studia pro výkon specializovaných činností, kterými byly zejm. prevence sociálně patologických jevů, tvorba a následná koordinace školních vzdělávacích programů, specializovaná činnost v oblasti environmentální výchovy.

Naopak v celkovém souboru vykazovalo **nedostatečnou kvalifikaci 30,5 % pedagogických pracovníků** v zařízeních institucionální výchovy, které má ukončené pouze středoškolské vzdělání bez legislativně požadovaného vzdělání speciální pedagogiky. Nad tímto faktem vyvstává otázka kvality poskytované péče o ohrožené děti v zařízeních institucionální výchovy. Cílová skupina klientů a jejich rodin ve všech typech zařízení ÚV, OV a preventivně výchovné péče, je různorodá, klade vysoké nároky na profesionalitu, tj. kognitivní, dovednostní i osobnostní vybavenost pedagogických pracovníků, proto celoživotní zvyšování těchto kompetencí považujeme za prioritní.

Na straně druhé tedy existuje otázka, zda není např. středoškolské pedagogické vzdělání pro pozici vychovatele dostačující, avšak za předpokladu, že by existoval systém kariérního růstu, jenž by vedl pracovníky k dalšímu vzdělávání a doplňování praktických dovedností i teoretických znalostí.

Tab. 7: Nejvyšší dosažené vzdělání

	SŠ	VOŠ	Bc	VŠ			Studium pro AP	Více odpovědí	Chybějící odpověď
				Psy	SP	Jiné			
psycholog	-	-	-	6	-	-	-	2	1
speciální pedagog - etoped	-	1	4	-	12	2	-	3	0
učitel, učitel odborného výcviku	6	-	5	-	6	6	-	4	0
vedoucí vychovatel	2	-	3	-	-	-	8	2	0
vychovatel	65	14	14	1	24	20	2	37	0
asistent pedagoga	15	-	-	-	1	1	28	-	0
jiné ⁵	5	-	-	-	10	1	-	3	0
Celkem	93	15	26	7	60	30	27	63	1
%	29,9	4,8	8,4	2,3	19,3	9,6	8,6	20,3	-

Vzhledem k tomu, že respondenti uváděli kombinace odpovědí, neodpovídá součet procent v tabulce 100.

Sebezkušenostní výcvik

Respondenti odpovídali na tuto otázku ve dvou úrovních. Jednak jsme zjišťovali výskyt respondentů s absolvovaným sebezkušenostním výcvikem v rozsahu od 300 do 499 hodin a pak v rozsahu nad 500 hodin v jednom procesu. A dále nás zajímal druh výcviku dle typu psychoterapie.

Respondentů, kteří absolvovali nějakou formu sebezkušenostního výcviku (bez rozdílu rozsahu) je minimum, v celkovém souboru se jedná o 12,9 % pedagogických pracovníků. Kratší formu absolvovalo 20 respondentů (6,45 %), delší formu taktéž. Přičemž z tohoto počtu absolvovalo 8 respondentů obě formy sebezkušenostního výcviku (Převážně se jednalo o tematickou návaznost výcviku). 87,1 % respondentů souboru neprošlo žádnou formou sebezkušenostního výcviku. Nejčastějšími profesními skupinami, které absolvují sebezkušenostní výcvik jsou psychologové a speciální pedagogové. Zcela bez sebezkušenosti jsou v našem souboru učitelé a učitelé odborného výcviku. Vychovatelů, kteří mají kratší formu sebezkušenostního výcviku bylo 6,5 % (11 vychovatelů ze 177), dlouhodobější formu absolvovalo 3,7 % vychovatelů (6 ze 177 vychovatelů).

Při obsahové analýze této skupiny dat jsme zjistili, že u pedagogických pracovníků v ÚV, OV převažují výcviky zaměřené na skupinovou a komunitní terapii (35 %, tj. 14 respondentů ze 40 absolventů některé z forem psychoterapeutického výcviku). 25 % respondentů (10 osob), z těch, co absolvovali sebezkušenostní výcvik, dále nespecifikovali, v jakém

⁵ Kategorie *jiné* zahrnuje pracovní pozici sociální pracovník, ředitel a kombinace pracovních pozic.

psychoterapeutickém směru sebezkušenost nabyli. U krátkodobější formy výcviku (do 499 h) se objevují následující **typy psychoterapeutického výcviku**: skupinová a komunitní terapie (SUR, sociální výcvik, sociálně psychologický výcvik), *expresivní terapie* (arteterapie, muzikoterapie), *systemická rodinná terapie*, *humanitní směry* (Rogerovská terapie), *psychoterapie zaměřená na tělo* (včetně energetické psychologie⁶).

V rámci dlouhodobějších forem výcviků (nad 500 h) v drtivé většině převažovala *skupinová a komunitní terapie* (SUR, sociální výcvik), který má v ČR, a to i na poli zařízení institucionální výchovy, dlouholetou tradici. Dále se objevili 2 absolventi psychodynamických výcviků (jeden z nich dle Sullivana), ojediněle se vyskytovala *gestalt terapie*, *KBT*, *systemická rodinná terapie*, *muzikoterapie*, *psychoterapie zaměřená na tělo*, *EFT*⁷. Jeden respondent uvedl sebezkušenostní výcvik „*JIKRA – práce s třídními kolektivy*“, ale nebyly k tomuto programu dohledány žádné bližší informace, umožňující jeho diferenciaci (zahrnujeme jej do kategorie nespecifikováno). Souhrnný přehled uvádí tab. 8.

Tab. 8: Absolvované dlouhodobé sebezkušenostní výcviky

Terapeutický směr		Výcvik do 499 h	Výcvik nad 500 h
		Počet respondentů	Počet respondentů
Skupinová a komunitní terapie		4	10
Systemická rodinná terapie		2	1
Expresivní terapie	Arteterapie	2	-
	Muzikoterapie	1	1
KBT		-	1
Psychoterapie zaměřená na tělo	Psychoterapie zaměřená na tělo	1	-
	Energetická psychologie a EFT	1	1
Humanistická terapie	Gestalt	-	1
	Rogerovská terapie	1	-
Psychodynamická terapie	Psychodynamická terapie	-	1
	Dynamická a interpersonální psychoterapie dle Sulivana	-	1
Neuvedli jaký (nespecifikováno)		8	3
Celkem		20	20

Domníváme se, že sebezkušenostní výcvik je pro pedagogické pracovníky v zařízeních ÚV, OV významným zdrojem rozvoje profesních a osobnostních kompetencí, který zároveň funguje jako preventivní faktor syndromu vyhoření. Proto jej považujeme za důležitou součást vzdělávání pedagogických pracovníků pracujících s ohroženými dětmi. Jeho absence poukazuje na nedostatky v systému profesního růstu pedagogických pracovníků.

⁶ Energetická psychologie se zaměřuje na práci s tělem a myslí. Jejím prostřednictvím jsou řešeny jak psychické problémy (od traumatu až po fobické stavy), tak i somatické obtíže (od chronických onemocnění až po řešení nadvážky). Základním terapeutickým nástrojem je EFT metoda (technika emoční svobody), dále NLP (metoda neurolingvistického programování), hypnoterapie, principy z Kurzu zázraků zákona přitažlivosti a celkovým psycho-spirituální přístup. Více na: <http://www.eftpsychologie.cz/co-je-eft-psychologie/>

⁷ EFT je zkratka z anglického Emotional Freedom Techniques, což se dá volně přeložit jako *techniky emoční svobody*, je to hlavní terapeutický nástroj energetické psychologie.

V rámci mapování jsme dále zjišťovali, jaké krátkodobé kurzy v posledních 3 letech respondenti absolvovali. Respondenti uvedli celkem 274 kurzů v celkovém rozsahu 4532 hodin, což by znamenalo, že jeden kurz trval v průměrné délce 16,5 hodiny. V přepočtu na průměrné hodnoty to vypadá, že téměř každý pedagogický pracovník absolvoval za poslední 3 roky jeden kurz v rozsahu 16,5 hodiny. Ve skutečnosti však alespoň jeden či více kurzů absolvovalo pouze 118 respondentů z celkových 311 respondentů (tj. 37,9 % respondentů), což znamená, že na v průměru tito respondenti absolvovali 2,3 kurzu na osobu. Kurzy, které respondenti uváděli, že absolvovali v posledních 3 letech, jsme kategorizovali do 12 oblastí (řazeno sestupně dle četností, viz tab. 8): **prevence rizikového chování** (převažovaly zejména kurzy zacílené na práci s klienty vykazujícími rizikové projevy chování, poruchy chování, na práci s agresí, šikanu, sexuální problematiku a dále všeobecně na prevenci rizikového chování, výjimečně se objevila adiktologická problematika a zdravý životní styl), **zvyšování profesních dovedností** (pedagogičtí pracovníci v posledních třech letech měli zájem zjm. o zvyšování svých komunikačních dovedností, včetně zvládání konfliktů, dále o sociálně psychologicky zaměřené kurzy a kurzy prevence syndromu vyhoření, v menším počtu se objevily zdravotnické kurzy, kurzy o šikaně pedagogických pracovníků a výjimečně se objevily kurzy jako např. práce na PC, šetrná sebeobrana, ale také zvláštnosti vychovatelské profese), **speciálně pedagogické metody a didaktiky** (v nejčastějším zastoupení se vyskytovaly kurzy zaměřené na výuku českého jazyka, matematiky a environmentální výchovy, dále koordinace ŠVP, ze speciálně pedagogických metod se opakovaně objevila metoda dobrého startu, znakový jazyk), **zážitková pedagogika a instruktorské kurzy** (zaměřují se na volný čas dětí, zjm. na sportovní a rukodělné aktivity, např. aranžování suchých materiálů, country tance, aerobik, lyžování, cykloturistika, lezecká stěna apod.), **práce s dítětem se speciální vzdělávací potřebou** (převažuje zájem o problematiku dětí s poruchami učení, se sociálním znevýhodněním, ojediněle pedagogičtí pracovníci absolvovali kurz zaměřený na práci s dětmi s psychiatrickými obtížemi, s dětmi se syndromem CAN či řešení problémů chování u dětí s mentálním postižením nebo autismem), **intervence, krizová intervence a terapie** (terapeuticky zaměřené kurzy se nejčastěji soustředily na práci s tělem a relaxační techniky a expresivní formy terapie, zjm. arte- a muzikoterapie, výjimečně se objevil kurz canisterapie), **diagnostika** (nejčastěji se vyskytovaly kurzy zaměřené na diagnostiku Rorschach, test stromu, test apercepce ruky, ojediněle pak diagnostika poruch autistického spektra, či Lüscherův barvový test. Převažuje tedy psychologická diagnostika), **práce s rodinou** (sem řadíme jak kurzy zaměřené na poradenskou, tak i terapeutickou práci, včetně kurzů zaměřených na vedení rozhovoru s rodiči), **legislativa, skupinová práce a rozvoj sociálních dovedností klientů**, zcela ojediněle se objevily kurzy zaměřené na casemanagement, přípravu na odchod klienta ze zařízení a kariérové poradenství (řadíme je do kategorie **ostatní**). Do kategorie „**nespecifikováno**“ byly zahrnuty kurzy s nejasným obsahem (např. kurz s názvem „Stupidita ve škole a po škole“, „Informační seminář“) nebo cykly kurzů organizované v rámci ESF projektů, u nichž ale nebyla uvedena konkrétní témata (tyto kurzy byly započítány jako jeden údaj).

Tab. 9: Krátkodobé kurzy

<i>Tematická oblast kurzu</i>	<i>Výskyt kurzů</i>
Prevence rizikového chování	72
Zvyšování profesních dovedností	50
Speciálně pedagogické metody a didaktiky	36
Zážitková pedagogika a instruktorské kurzy	25
Práce s dítětem se speciální vzdělávací potřebou	24
Intervence, krizová intervence, terapie	22
Diagnostika	16
Nespecifikováno	9
Ostatní	8
Práce s rodinou	5
Legislativa	4
Skupinová práce a rozvoj sociálních dovedností klientů	3
Celkem	274

Z uvedených výsledků vyplývá, že respondenti absolvují zejm. kurzy zaměřené na prevenci rizikového chování a způsobů zacházení s projevy problémů či poruch chování zvyšování profesních dovedností. Jako významné vnímáme nízkou zastoupenost kurzů zaměřených na téma práce s rodinou. Lze se domnívat, že nabídka takovýchto kurzů zacílených na problematiku rodin ohrožených dětí umístěných v zařízeních institucionální výchovy není široká či pro mnoho klientů regionálně dostupná. Zároveň o toto téma není ze strany respondentů vysoký zájem, jak dokládají výstupy v následující položce - kurzy zaměřené na práci s rodinou se umístili až na 8. místě ze 13. preferenčních míst.

16

2. Vzdělávací potřeby pedagogických pracovníků v ÚV, OV

Zájem o vzdělávací témata

Klíčovým tématem uskutečněného mapování bylo zjištění vzdělávacích potřeb pedagogických pracovníků v oblasti prevence rizikového chování v zařízeních institucionální výchovy. K tomuto účelu byl respondentům nabídnut výčet vzdělávacích témat, v němž měli zvolit témata, o něž projevují zájem a zároveň označit preferenci zvoleného tématu číslicí. Zároveň byl respondentům poskytnut prostor pro vepsání komentáře, či konkretizace zvoleného tématu. V případě, že je nezaujalo žádné z nabízených vzdělávacích témat, měli respondenti možnost vepsat vlastní téma. Pouze 3,5 % respondentů neprojevilo vůbec zájem o volbu tematických oblastí, tj. nezaškrtnli žádné vzdělávací téma, o které by měli zájem, ani nenapsali vlastní téma zájmu. Naopak 96,5 % respondentů označilo alespoň jedno uvedené téma jako zajímavé a potřebné pro své další vzdělávání.

Největší zájem respondenti projevili o téma *zvládání raptů a práce s agresí* (66,2 % respondentů), které doplňovali o specifikaci v oblasti *autoagresivity a suicidy*. Druhým nejčastěji voleným tématem byla *práce se skupinou* (44,4 % respondentů) a *práce s klienty s psychiatrickými obtížemi* (42,4 %). Čtvrté v pořadí se umístily *motivační rozhovory* (35,4 % respondentů). Poměrně vysoký zájem respondenti projevili o problematiku *sexuálně rizikového chování* (32,8 %), *dynamiku vývoje dítěte v náhradní výchovné péči* (30,9 %) a

přípravu klienta na ukončení institucionální péče (29,3 %). Relativně nízký zájem jsme shledali u tématu *práce s rodinou* (22,5 %), což považujeme za nedostačující, jestliže je jedním z cílů zařízení pro výkon ÚV, OV snaha o návrat dítěte do biologické rodiny. Překvapivě nízký zájem byl o *adiktologickou problematiku* (14,8 %). Lze se spíše domnívat, že nabídka kurzů a programů DVPP je v tomto tématu dostačující, než že by se adiktologická problematika u klientů v zařízeních nevyskytovala. Stejně tak jsme zaznamenali nízký zájem o *specifika péče o nezletilé matky* (6,8 %). Domníváme se, že je to především ovlivněno relativně nízkým počtem zařízení zaměřujících se na péči o tuto cílovou skupinu.

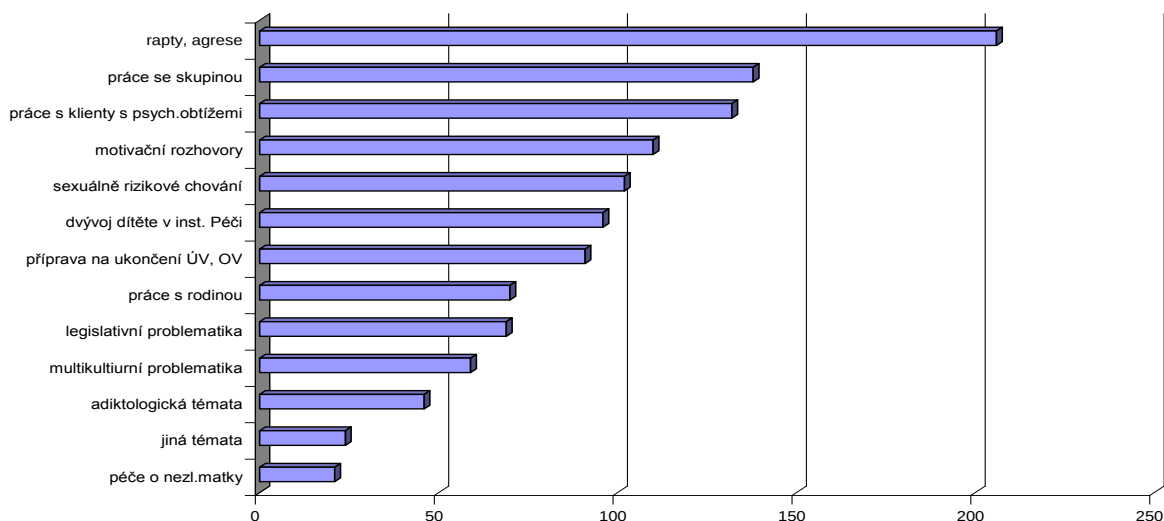
Zájem o témata ve vzdělávání korespondují s tématy absolvovaných krátkodobých kurzů v průběhu 3. let, kde dominuje oblast prevence rizikových forem chování (agresivní projevy, šikana, problematika sexuálního rizikového chování apod.) a zvyšování profesních dovedností (práce se skupinou, motivační rozhovory, řešení konfliktů atd.).

Zájem o vzdělávací témata zobrazuje tab. 10 a graf 5. Sumativní počet zájemců a jeho procentní vyjádření ukazuje, kolik respondentů o dané téma projevilo zájem. Témata jsou řazena vzestupně dle zájmu.

Tab. 10: Zájem o vzdělávání v tématech

Pořadí zájmu	Vzdělávací téma	Počet zájemců	%
1.	Zvládání raptů, práce s agresí	206	66,2
2.	Práce se skupinou	138	44,4
3.	Práce s klienty s psychiatrickými obtížemi	132	42,4
4.	Motivační rozhovory	110	35,4
5.	Sexuálně rizikové chování	102	32,8
6.	Dynamika vývoje dítěte v institucionální péči	96	30,9
7.	Příprava na ukončení ÚV, OV	91	29,3
8.	Práce s rodinou	70	22,5
9.	Legislativní problematika	69	22,2
10.	Multikulturní problematika	59	19,0
11.	Adiktologická témata	46	14,8
12.	Jiné, specifikujte	24	7,7
13.	Specifika péče o nezletilé matky	21	6,8

Graf 5: Zájem o vzdělávací témata

Respondenti měli možnost specifikace jednotlivých témat, ale této možnosti nebylo téměř využito. Vlastní („jiná“) vzdělávací témata, o které by měli respondenti zájem, jsme rozdělili do následujících oblastí – *terapie, metodická práce s klientem, vzdělávání, podpora profesní role*. V tab. 11 uvádíme další („jiná“) témata tak, jak je uváděli samotní respondenti.

18

Tab. 11: Specifikace vlastních témat respondentů

Jiná témata	Specifikace tématu dle respondentů	Počet zájemců
Terapeutická oblast	Rodinná terapie	1
	Arteterapie, využití výtvarných aktivit k relaxaci	3
	Muzikoterapie	1
Metodická práce s klientem	Sexuálně rizikové chování u klientů s mentálním postižením	1
	Klient s autismem	1
	Práce s týranými dětmi	1
	Práce s klienty s autoagresivními projevy a suicidálními sklony	2
	Práce s klientem dopouštějícím se opakovaných útěků	1
	Řešení šikany	2
	Metodika ve VÚ	2
Vzdělávací oblast	Učební styly	1
Podpora profesní role	Prevence syndromu vyhoření	1
	Sebezkušenostní výcvik	1
	Právní ochrana pedagogických pracovníků (např. před napadením či sexuálním obtěžováním ze strany klienta)	1
Neuvedli žádné	-	3
Celkem		22

Preference zájmu o vzdělávací témata

1. místo: Téma *zvládání raptů a práce s agresí* (1. místo) volili v nadpoloviční většině speciální pedagogové - etopedi (63,6 % ze všech etopedů), asistenti pedagoga (57,7 % asistentů pedagoga), psychologové (55,5 % psychologů), učitelé a učitelé odborného výcviku (51,8 % učitelů). Méně volili toto téma vychovatelé (49,1 % vychovatelů) a nejméně vedoucí vychovatelé (26,6 %). V 70 případech (což činí zhruba 42 % odpovědí) bylo toto téma zvoleno na první preferenční místo zájmu, na poslední místo bylo zařazeno pouze jednou.
2. Na druhém místě pořadí se umístilo vzdělávací téma *práce se skupinou*. Nejvíce bylo toto téma voleno vedoucími vychovateli (73,3 %), naopak nejméně vychovateli (36 % vychovatelů) a asistenty pedagoga (31 %). Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 23,2 % odpovědí.
3. místo: *Práce s klienty s psychiatrickými obtížemi* (3. místo) volili v drtivé většině psychologové (77,7 % psychologů) a poměrně vysoké procento asistentů pedagoga (48,8 %) a učitelů, učitelů odborného výcviku (44,4 %). Je s podivem, že nejméně se o tuto problematiku zajímají speciální pedagogové – etopedi (22,7 %) a vychovatelé (29,3 % vychovatelů). Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 34,5 % odpovědí.
4. místo: *Motivační rozhovory* patří mezi pět nejpreferovanějších vzdělávacích témat (4. místo). Největší zájem o něj projevili vedoucí vychovatelé (66,6 % vedoucích vychovatelů) a dále pak speciální pedagogové (45 %) a o něco méně psychologové (44,4 %). Nejméně toto téma zajímalo učitele a učitele odborného výcviku (30 %) a vychovatele (25,4 % vychovatelů). Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 21,5 % odpovědí.
5. místo: *Sexuálně rizikové chování* je posledním tématem první pětky nejpreferovanějších témat. Z šetření vyplývá, že toto téma je důležité zjm. pro vedoucí vychovatele (60 %), vychovatele (32,2 %) a asistenty pedagoga (31,1 %). V minimální míře jej uváděli psychologové a speciální pedagogové. Je zřejmé, že problematika sexuality je řešena častěji v kontextu každodenní péče, než že by stávala tématem terapie či speciálně pedagogické intervence v zařízeních. Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 5,5 % odpovědí, častěji jej respondenti umísťovali na druhé místo (23,3 % odpovědí). Z tohoto výsledku usuzujeme, že problematika sexuality patří mezi důležitá vzdělávací témata, i když ne mezi ta nejpalčivější.
6. místo: *Dynamika vývoje dítěte v institucionální péči* je téma s vysokým zájmem pedagogických pracovníků. Nejvíce je upřednostňováno psychology, speciálními pedagogy, ale také učiteli a učiteli odborného výcviku (každá skupina průměrně 32 % zájemců). Nejméně ožehavé je pak pro asistenty pedagoga. Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 17,6 % odpovědí.
7. místo: *Příprava na ukončení ÚV, OV* je překvapivě vysoko umístěným tématem. Nejvíce jej preferovali vedoucí vychovatelé (53,3 % z vedoucích vychovatelů). Zajímavé je, že se o něj ve vysoké míře zajímají také učitelé a učitelé odborného výcviku (37 %). Zřejmě je v tomto kontextu příprava na odchod z institucionální péče spojována s přípravou na budoucí povolání, kterou považujeme za její důležitou součást. Nejméně se o přípravu na odchod zajímají psychologové a speciální pedagogové. Na první preferenční místo se toto téma dostalo ve 20,6 % odpovědí.
8. místo: O téma *práce s rodinou* projevili zájem především psychologové (77,7 % psychologů), vedoucí vychovatelé (53,3 %) a speciální pedagogové – etopedi (40,9 %), ale pouze 24 % asistentů pedagoga, 20 % vychovatelů a 14,8 % učitelů a učitelů

odborného výcviku. Na první preferenční místo se toto téma dostalo ve 20 % odpovědí. Dané výstupy pravděpodobně odpovídají reálnému obrazu práce s rodinou klienta, tedy z hlediska náplně práce jednotlivých profesních pozic.

9. *místo:* téma *legislativy* není dle našeho šetření v centru pozornosti pedagogických pracovníků. O právní problematiku se zajímají především psychologové, speciální pedagogové, vedoucí vychovatelé. Nejméně pak se touto problematikou zabývají vychovatelé. Na první preferenční místo se toto téma dostalo v 8,5 % odpovědí.
10. *místo:* *Multikulturní problematika* patřila k nejméně preferovaným tématům. Nejvíce se o něj zajímají vychovatelé a vedoucí vychovatelé, nejméně pak psychologové a učitelé. Na první preferenční místo se dostala v necelých 8 % odpovědí.
11. *místo:* *Adiktologická problematika* zůstala stranou zájmu pedagogických pracovníků, v drtivé většině o něj projeví zájem vychovatelé a asistenti pedagoga. Na první preferenční místo se dostala ve 13 % odpovědí.
12. *místo:* *vlastní témata* nebyla podrobena preferenčnímu pořadí, to totiž nebylo v drtivé většině uvedeno.
13. *místo:* na posledním místě zájmu se umístilo téma *specifika péče o nezletilé matky*. Nejvíce o něj projeví zájem vedoucí vychovatelé, asistenti pedagoga a vychovatelé. Nejméně psychologové a asistenti pedagoga. Opět zde vyvstává domněnka, že péče o nezletilé matky je především soustředěna na každodenní práci vychovatelů s matkou a jejím dítětem než do oblasti psychologické či speciálně pedagogické péče.

Zájem o formu jednodenního vzdělávání přímo v zařízení

92,8 % respondentů projevilo zájem o jednodenní vzdělávání zorganizované přímo v zařízení. Zájem o vzdělávání je vysoký napříč pracovními pozicemi i typem zařízení. Lze se domnívat, že vysoký zájem o tuto formu vzdělávání vyvolává eliminace organizační a časové náročnosti spojené s cestováním do místa konání kurzu.

3. Mapování v oblasti prevence

Respondenti byli dotazováni, zda v zařízení pracují se (školní) preventivní strategií. 88,7 % respondentů uvedlo, že s preventivní strategií pracuje, oproti tomu pouze 6,6 % respondentů s tímto dokumentem nepracuje a 4,6 % respondentů odpovědělo, že neví. Otázkou však zůstává, jak se s preventivní strategií v zařízení zachází, zda se jedná o formální naplňování strategie, anebo její realizace odpovídá skutečným potřebám klientů.

Z mapování dále vyplývá, že 84,2 % respondentů využívá pro svou práci minimální program prevence (dále jen MPP), 8,9 % respondentů však neví, zda MPP využívá a 6,9 % ve své práci MPP nevyužívá. Přičemž nejvíce je MPP využíván respondenty v DD (164 respondentů ze 177, tj. 92,7 %) a VÚ (44 respondentů z 50, tj. 88 %). Nejméně je MPP využíván v DÚ (3 respondenti ze 17, tj. 17,6 %). Daná skutečnost může souviset s převládajícím názorem pedagogických pracovníků v zařízeních institucionální výchovy, že zejm. v zařízeních DDS, DÚ a VÚ je realizována sekundární prevence, neboť přicházející klienti již vykazují známky rizikového chování, což je ve většině případů důvodem k umístění. Domníváme se, že daný postoj nezohledňuje fakt, že v některých formách rizikového chování může být ještě využito primární prevence a v jiných již prevence sekundární.

Funkce školního metodika prevence je podle respondentů zřízena v 59,8 % zařízení, ve 33 % tato funkce však dle respondentů zřízena není a 7,2 % respondentů uvádí, že neví, zda je tato funkce v zařízení zřízena.

Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č.j.: 20 006/2007-51 (platný v době vzniku analýzy) školám a školským zařízením doporučuje zpracovávat MPP, jenž podléhá kontrole České školní inspekce. Podle šetření zůstávají při formálním zpracovávání preventivních dokumentů rezervy.

Shrnutí

Mapování se účastnilo 311 pedagogických pracovníků v zařízeních institucionální výchovy, soubor tvořili v nejvyšším zastoupení vychovatelé (55,8 % respondentů), v nejnižším zastoupení psychologové (2,9 % respondentů). Lze se domnívat, že rozmístění pedagogických pracovníků v našem šetření odpovídá reálnému stavu v zařízeních.

Celková **délka pedagogické praxe respondentů** byla v průměru o polovinu delší než délka praxe etopedické. Respondenti s nejdelší pedagogickou praxí (15 a více let) byli učitelé a učitelé odborného výcviku, s nejkratší pedagogickou prací (0-3 roky) byli asistenti pedagoga. Důvodem krátké délky pedagogické praxe u asistentů pedagoga souvisí s tím, že tato profese byla ustanovena teprve v roce 1998. Na základě usnesení vlády ČR č. 686 z 29. 10. 1998 byly poprvé vyčleněny prostředky ze státního rozpočtu k hrazení mzdových nákladů asistentů pedagoga.

Délka etopedické praxe je v průměru nižší u všech pracovních pozic (až o polovinu), kromě psychologů, kde zůstává střední hodnota stejná. Největší diskrepance mezi délkou pedagogické a etopedické praxe byla zachycena u učitelů, učitelů odborného výcviku a u vedoucích vychovatelů. Domníváme se, že daná diskrepance může souviset s potřebou pracovníků získat nejprve zkušenost s klientelou v jiném školském prostředí, než se cítí být připraveni na výkon praxe v zařízeních pro výkon ÚV, OV. Absence této diskrepance u psychologů pravděpodobně souvisí s tím, že v kvalifikačním vzdělávání jsou připraveni na práci s klienty s prožitky traumatu, poruchami chování, tj. ohroženými dětmi. To, že největší diskrepanci mezi délkou pedagogické a etopedické praxe vykazují učitelé, učitelé odborného výcviku a vedoucí vychovatelé, považujeme za odraz náročnosti dané pozice a zvýšenou potřebu nabytí zkušeností v předchozí praxi.

Odborná kvalifikace pedagogických pracovníků v zařízeních pro výkon ÚV, OV je sice stanovena zákonem č. 563/2004 Sb., ale naše šetření poukazuje na fakt, že v praxi jsou tyto o požadavky naplňovány pouze částečně. V celkovém souboru vykazovalo **nedostatečnou kvalifikaci 30,5 % pedagogických pracovníků**, kteří měli ukončené pouze středoškolské vzdělání bez legislativně požadovaného vzdělání speciální pedagogiky nebo bez doplňujícího studia pro asistenty pedagoga. V našem výzkumném souboru plně odpovídala odborná kvalifikace legislativním požadavkům pouze u psychologů. U speciálních pedagogů – etopedů

tomu tak bylo pouze částečně (64 %). Zbývající respondenti pracující v pozici speciální pedagog - etoped měli ukončený jiný obor vysokoškolského vzdělání (2), bakalářské studium (5) nebo vyšší odborné vzdělání (1). Daná situace není vzhledem k jasně definovaným legislativním požadavkům akceptovatelná. Nelze je nahradit ani žádnou jinou formou vzdělávání, jako je například studium speciální pedagogiky v rámci celoživotního studia. Nejméně uspokojivá situace z hlediska dosaženého vzdělání byla shledána u vychovatelů, z nichž 20,1 % dosáhlo pouze středoškolského vzdělání bez doplňujícího studia speciální pedagogiky.

Vzhledem ke kvalifikačním nedostatkům vyvstává otázka kvality poskytované péče o ohrožené děti v zařízeních institucionální výchovy. Cílová skupina klientů a jejich rodin ve všech typech zařízení ÚV, OV a preventivně výchovné péče, je různorodá, klade vysoké nároky na profesionalitu, tj. kognitivní, dovednostní i osobnostní vybavenost pedagogických pracovníků, proto celoživotní zvyšování těchto kompetencí považujeme za prioritní.

Na straně druhé existuje otázka, zda není např. středoškolské pedagogické vzdělání pro pozici vychovatele dostačující, avšak za předpokladu, že by existoval systém kariérního růstu, jenž by vedl pracovníky k dalšímu vzdělávání a doplňování praktických dovedností i teoretických znalostí.

Další vzdělávání pedagogických pracovníků probíhá formou krátkodobých kurzů v různé délce rozsahu. Respondenti uvedli, že v celkovém počtu absolvovali 274 kurzů v celkovém rozsahu 4532 hodin, tj. v průměrné délce kurzu 16,5 hodin. Ve skutečnosti však absolvovalo jeden a více kurzů 118 respondentů, tj. 37,9 % z celkového počtu respondentů.

22

Sebezkušenostní výcvik absolvovalo minimum pedagogických pracovníků, jedná se o 12,9 % respondentů, tj. 87,1 % respondentů souboru neprošlo žádnou formou sebezkušenostního výcviku. Nejčastějšími profesními skupinami, které absolvují sebezkušenostní výcvik jsou psychologové a speciální pedagogové. Nejčastěji se objevují výcviky zaměřené na skupinovou a komunitní terapii. Zcela bez sebezkušenosti jsou v našem souboru učitelé a učitelé odborného výcviku.

96,5 % respondentů projevilo zájem alespoň o jedno uvedené téma, v němž by měli zájem se vzdělávat.

Z výzkumného šetření vyplývá, že pedagogičtí pracovníci v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy mají v drtivé většině (92,8 % respondentů) zájem o formu jednodenního vzdělávání zorganizovaného přímo v jejich zařízení.

Pedagogičtí pracovníci v zařízeních pro výkon ÚV, OV sestavili ***žebříček témat dle priorit zájmu*** a na prvních pět míst umístili *zvládání raptů a práci s agresí, práci se skupinou, práci s klienty s psychiatrickými obtížemi, motivační rozhovory a sexuální rizikové chování*. Daná témata pravděpodobně patří k nejčastěji řešeným tématům v praxi.

Na předposledním místě zájmu se umístila adiktologická problematika. Domníváme se, že umístění adiktologického tématu na poslední místa žebříčku zájmu souvisí spíše s dostatečnou

nabídkou existujících kurzů a programů DVPP zaměřených na tuto problematiku, než s nízkým výskytem klientů s adiktologickými problémy v chování v zařízeních. Na posledním místě zájmu se umístilo téma specifika péče o nezletilé matky. Lze se domnívat, že touto problematikou se v praxi zabývá pouze několik specializovaných zařízení, proto se v souboru respondentů neprojevila významně vyšší poptávka po takto úzce zaměřeném tématu.

Závěry a doporučení

Domníváme se, že nízká míra dosažení odborné kvalifikace odpovídající legislativním požadavkům a nízká míra absolvování sebezkušenostního výcviku je důsledkem absence motivačního systému kariérního růstu pedagogických pracovníků, stejně jako absence standardů kvality výchovně vzdělávací péče v zařízeních pro výkon ÚV, OV.

Doporučujeme, aby vzdělávací nabídka ESF projektu VYNSPI byla vytvářena s ohledem na zjištěná data - zejm. týkajících se zájmu o vzdělávací témata.

Doporučujeme, aby do vzdělávací nabídky byly zařazeny kurzy organizované formou jednodenních setkání, a to přímo v zařízeních.

V průběhu realizace šetření i na základě jeho výstupů jsme identifikovali důležité téma pro diskusi, je jím možnost a míra uplatnění primární prevence rizikového chování v zařízeních institucionální výchovy. Při sledování míry využívání minimálních preventivních programů (MPP) v zařízeních institucionální výchovy bylo zjištěno, že většina (84,2 %) respondentů při své práci MPP využívá. Otázkou pro šetření kvalitativního charakteru zůstává, jak konkrétně je minimální preventivní program využíván.

Seznam tabulek a grafů:

Tab. 1:	<i>Pracovní pozice</i>
Tab. 2:	<i>rozložení respondentů dle typu zařízení</i>
Tab. 3:	<i>Komparace počtu respondentů z jednotlivých typů zařízení s celkovým počtem pedagogických pracovníků v ÚV, OV v České republice</i>
Tab. 4:	<i>Rozložení četnosti respondentů v krajích</i>
Tab. 5:	<i>Délka pedagogické praxe</i>
Tab. 6:	<i>Délka etopedické praxe</i>
Tab. 7:	<i>Nejvyšší dosažené vzdělání</i>
Tab. 8:	<i>Absolvované dlouhodobé sebezkušební výcviky</i>
Tab. 9:	<i>Krátkodobé kurzy</i>
Tab. 10:	<i>Zájem o vzdělávání v tématech</i>
Tab. 11:	<i>Specifikace vlastních témat respondentů</i>

Graf 1:	<i>Pracovní pozice</i>
Graf 2:	<i>Rozložení četnosti respondentů v krajích</i>
Graf 3a:	<i>Délka pedagogické praxe</i>
Graf 3b:	<i>Délka pedagogické praxe (box plot)</i>
Graf 4a:	<i>Délka pedagogické praxe v jednotlivých typech zařízení</i>
Graf 4b:	<i>Délka etopedické praxe v jednotlivých typech zařízení.</i>
Graf 5:	<i>Zájem o vzdělávací témata</i>

Další použité zdroje:

ÚIV, *Monitoring institucionální výchovy*, 2009.

Příloha č. 1: Dotazník

Vzdělávací potřeby v rámci profesního vzdělávání pedagogických pracovníků ÚV, OV

Vážené kolegyně,
vážení kolegové,

toto dotazníkové šetření je realizováno v rámci ESF projektu VYNSPI (www.ipp.cz). Výstupy z šetření budou sloužit jako podklad pro tvorbu vzdělávacích kurzů pro pedagogické pracovníky v zařízeních ÚV, OV. Snažíme se kurzy vytvořit tak, aby odpovídaly Vaším profesním potřebám a proto Vás prosíme o otevřenost při zpracování odpovědí. Pokud Vás napadnou některé připomínky, vpisujte je přímo k otázce nebo na závěr dotazníku. Při vytváření vzdělávací nabídky veškeré vaše odpovědi využijeme.

Děkujeme za váš čas.

PhDr. Jana Zapletalová
ředitelka IPPP ČR

1. **Vaše pracovní pozice:**

1 ☐ Psycholog	4 ☐ Vedoucí vychovatel
2 ☐ Speciální pedagog – etoped	5 ☐ Vychovatel
3 ☐ Učitel, učitel odborného výcviku	6 ☐ Asistent pedagoga (AP)

25

2. **Zařízení, kde pracujete:**

1 ☐ DÚ	4 ☐ VÚ
2 ☐ DD	5 ☐ SVP, specifikujte: AO, IO, CO
3 ☐ DDŠ	

3. **Kraj:**

4. **Zaškrtněte, pokud platí, že pracujete s klienty:**

1 ☐ vyžadující výchovně léčebný režim
2 ☐ s uloženou ochrannou výchovou
3 ☐ s EPCH
4 ☐ nezletilé matky s dětmi

5. **Délka Vaší pedagogické praxe (roky celkem):**

6. **Z toho délka Vaší praxe v etopedickém zařízení:**

7. **Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:**

1 ☐ SŠ	5 ☐ VŠ – psychologie
2 ☐ VOŠ	6 ☐ VŠ – jiná
3 ☐ Bc	7 ☐ Specializační studium pro AP
4 ☐ VŠ – speciální pedagogika	8 ☐ Jiné, uveďte jaké

8. Absolvoval/a jste (nebo jste započal/a) dlouhodobý sebezkušenostní výcvik (minimální rozsah 300 – 499 h v jednom procesu):

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ pokud ano, uveďte psychoterapeutický směr:

9. Absolvoval/a jste (nebo jste započal/a) dlouhodobý sebezkušenostní výcvik (minimální rozsah 500 h v jednom procesu):

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ pokud ano, uveďte psychoterapeutický směr:

10. Jaké krátkodobé kurzy jste v posledních 3 letech absolvoval/a? Uveďte jejich název/téma a hodinovou dotaci:

11. Měl/a byste zájem o vzdělávání v některém z uvedených témat? Pokud ano, zaškrtněte v jakých, případně doplňte, co konkrétně by vás zajímalo:

- 1 ☐ Zvládání raptů, práce s agresí
2 ☐ Adiktologická témata
3 ☐ Práce s rodinou
4 ☐ Motivační rozhovory
5 ☐ Práce se skupinou
6 ☐ Práce s klienty s psychiatrickými obtížemi
7 ☐ Sexuálně rizikové chování
8 ☐ Příprava na ukončení ÚV, OV
9 ☐ Multikulturní problematika
10 ☐ Specifika péče o nezletilé matky
11 ☐ Dynamika vývoje dítěte v institucionální péči
12 ☐ Legislativní problematika
13 ☐ Jiné, specifikujte

12. U výše uvedených tematických oblastí prosím číslicí za tématem uveďte prioritu vašeho zájmu (příčemž nejvyšší priorita = 1, dále pokračujte v číslování témat podle snižující se míry vašeho zájmu).

13. Měl/a byste zájem o jednodenní vzdělávání organizované přímo u vás v zařízení?

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne

14. Pracujete ve vašem zařízení s preventivní strategií?

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ nevím

15. Využíváte ve vašem zařízení minimální program prevence pro práci s klienty?

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ nevím

16. Je ve vašem zařízení zřízena funkce školního metodika prevence?

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ nevím

17. Chcete-li doplnit komentář k něčemu, co v dotazníku nezaznělo, zde máte prostor: